

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.03>**Олександр Грабовий,**аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

МНОЖИННІСТЬ СТОРІН ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

У статті акцентовано увагу на особливостях ускладненого суб'єктного складу договору комерційного представництва. На підставі аналізу законодавства та наукових поглядів визначено, що досліджуваному договору притаманна множинність: комерційних представників (активна множинність), довіритель (пасивна множинність) або змішана множинність (комбінація активної та пасивної множинності). Окрім цього, було виокремлено такі види зобов'язань з множинністю, як: солідарні, сумісні та подільні (часткові) зобов'язання.

Утворення множинності осіб досліджуваних правовідносин ґрунтується на спільній волі та інтересі кількох осіб, який полягає в отриманні прибутку. Зазначено, що необхідність у виникненні множинності комерційних представників та довіритель може постати як перед укладенням договору, так і під час його виконання. Більше того, ініціатором виникнення ускладненого суб'єктного складу може бути довіритель або комерційний представник, який погодив таке залучення з довіритель.

Перед укладенням договору комерційному представникові необхідно отримати від довірителя письмове підтвердження про те, що на момент укладення договору між довірительом та іншим представником не було укладено аналогічного договору з тотожними повноваженнями. Аналогічний обов'язок довіритель зобов'язаний виконати й стосовно представника, з яким уже укладено договори.

З метою узгодження всіх обумовлених договором прав та обов'язків сторонам у письмовій формі необхідно погодити 1) порядок здійснення сторонами прав та обов'язків; 2) можливість заявити заперечення, які були у кожного боржника до кредитора; 3) порядок зміни або відмови від зобов'язань одного з боржників або кредиторів; 4) можливість зміни порядку та обсягу відповідальності боржника чи кредитора та ін.

Встановлено, що наслідки порушення солідарних зобов'язань договору комерційного представництва залежать від виду цих зобов'язань. Отже, в рамках окресленої проблеми відповідальність за порушення умов договору доцільно розглядати за правилами відповідальності, яка настає за порушення солідарних та часткових зобов'язань.

Ключові слова: договір комерційного представництва, активна множинність, пасивна множинність, змішана множинність.

Постановка проблеми. Досліджуючи договір комерційного представництва, необхідно приділяти увагу не лише поняттю, суб'єктному складу, змісту, підставам і порядку припинення та відповідальності за порушення його умов, а й можливості застосування множинності сторін досліджуваних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти множинності осіб у зобов'язанні розглянуто у наукових працях С. С. Бордовського, Ф. І. Гавзе, Г. Г. Гриценко, О. Г. Гойхбарг, Ю. О. Заїки, О. В. Дзери, В. В. Луця, М. О. Молявко, Л. Ж. Моранд'єра, С. В. Сарбаша, О. І. Чернілевської, Г. Ф. Шершеневича.

Окрім проблеми множинності в договорі комерційного представництва висвітлювались науковцями у контексті більш загальних досліджень, присвячених проблематиці представництва, його видам,

та взаємозв'язку з подібними правовідносинами. Серед таких досліджень заслуговують уваги роботи І. А. Бірюкова, В. А. Васильєвої, І. Я. Верес, А. І. Дрішлюка, В. В. Резнікової, О. В. Розсильної, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Н. В. Федорчук, В. В. Цюри, Л. І. Шаповал та ін. Водночас окресленій проблематиці не присвячено жодного дослідження, в якому було б розкрито проблему можливості застосування у договорі комерційного представництва множинності сторін.

Мета статті – розкрити теоретичні особливості та проблеми практичного застосування множинності у договорі комерційного представництва.

Виклад основного матеріалу. Залежно від кількості кредиторів та боржників у договорі виділяють два різновиди зобов'язань: просте зобов'язання і зобов'язання з множинністю осіб. У даному контексті варто

звернути увагу на позицію Є. О. Суханова, який зазначив, що кількість кредиторів і боржників у конкретному зобов'язанні не обмежується, що призводить до появи зобов'язань з множинністю осіб (боржників або (та) кредиторів) [1, с. 24-25].

Нормами ЦК прямо не передбачено право або заборону застосовувати в правовідносинах комерційного представництва множинності. З огляду на це, логічним є звернення до ч. 2 ст. 510 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2], зі змісту якої випливає, що у зобов'язаннях, які виникають внаслідок укладення договору комерційного представництва, може існувати множинність як комерційних представників, так і довіритель. Близький за змістом припис відображений в абз. 3 ч. 3 ст. 39 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якого акціонер має право надати повноваження на участь та голосування на загальних зборах декільком своїм представникам [3].

Множинність сторін договору комерційного представництва тісно переплітається з правами та обов'язками сторін цього договору. Як слушно зауважує М. П. Журавльов, для об'єднання в одну сторону двостороннього правочину «всі особи, що входять в групу, повинні характеризуватися єдиним інтересом з цього правочину і, як наслідок, мати спільну за змістом волю на його вчинення» [4, с.71].

Принагідно зазначимо, що залежно від того, на якій із сторін зобов'язання має місце множинність осіб, у науці цивільного права розрізняють три види множинності: активну (коли на стороні кредитора бере участь декілька осіб, а боржник один); пасивну (коли в договорі бере участь один кредитор і декілька боржників) та змішану множинність (декілька кредиторів протистоять декільком боржникам) [1, с. 25; 5, с. 11; 6, с. 774]. Спираючись на вищезазначене, можна погодитися з позицією І. Я. Верес, яка виокремлює такі форми множинності в комерційному представництві: 1) множинність осіб, яких представляють; 2) множинність представників; 3) комбінація перших двох форм (змішана форма) [7, с. 96]. На підставі вищезазначеного вважаємо за необхідне розвинути вказані судження в аспекті предмета нашого дослідження.

Розглядаючи множинність на стороні довіритель, слушно звернути увагу на позицію В. В. Резнікової, яка зазначила, що множинність осіб на стороні замовника в посередницькому правовідношенні є допустимою лише за наявності об'єднуючої щодо зазначених осіб єдиної господарсько-правової цілі, єдиного господарського інтересу, тієї госпо-

дарської мети, на досягнення якої повинні бути спрямовані дії, зусилля посередника. Окрім цього, на думку дослідника, з боку кількох посередників в інтересах одного замовника необхідно здійснювати спільні, скоординовані дії юридичного та/або фактичного характеру [8, с. 197]. Вважаємо, що вказані твердження повною мірою підлягають застосуванню й щодо договору комерційного представництва. Адже особи, які укладають договір комерційного представництва, мають спільний інтерес – отримання прибутку. Отже, утворення множинності осіб досліджуваних правовідносин ґрунтується на спільній волі та інтересі кількох осіб щодо отримання прибутку.

Питання щодо множинності комерційних представників та довіритель може виникнути як на переддоговірній стадії укладення договору, так і на стадії виконання умов договору. При цьому в обох випадках ініціювати залучення іншого представника може як комерційний представник, так і довіритель. На наш погляд, комерційний представник може запропонувати довірителью залучити іншого представника лише з метою належного виконання договору. Водночас у разі некомпетентності комерційний представник не має права спонукати довірителя залучити інших представників. Що ж стосується залучення представника з ініціативи довірителя або участі у справі кількох довіритель, то такі види множинності також можуть виникати як до підписання договору, так і під час його виконання. Проте, на відміну від множинності, яка виникає з ініціативи представника, підставами виникнення цих видів множинності є лише воля довірителя та/або необхідна умова для здійснення підприємницької діяльності та мінімізації підприємницьких ризиків.

У рамках окресленої проблематики пропонуємо з'ясувати питання, які необхідно вирішити на переддоговірній стадії. Отже, перед укладанням договору представникові необхідно з'ясувати, чи було укладено довірителью з іншим представником договір комерційного представництва з тотожним предметом. Вирішити дане питання пропонуємо таким чином. На переддоговірній стадії комерційному представникові необхідно отримати від довірителя письмове підтвердження про те, що на момент укладання договору між довірителью та іншим представником не було укладено аналогічного договору з тотожними повноваженнями. Отримання від довірителя такого повідомлення сприятиме належному виконанню умов договору, зменшенню підприємницьких ризиків та обсягу договірної відповідальності, яку

може бути застосовано до комерційного представника.

Окрім цього, вважаємо, що аналогічний обов'язок довіритель зобов'язаний виконати й стосовно представника, з яким уже було укладено договори комерційного представництва. Разом із тим у разі порушення довірителем обов'язків щодо повідомлення про укладений або такий, що буде укладений, договір комерційному представникові надається повноваження на розірвання договору в односторонньому порядку.

Окремо необхідно звернути увагу на визначення порядку виконання зобов'язання кількома особами [9, с. 36], тобто «як і кому виконувати зобов'язання» [10, с. 53]. У цьому контексті варто погодитися з позицією Г. Г. Гриценко, яка зазначає, що мета множинності осіб полягає не тільки у визначенні обсягу виконання кожним із суб'єктів, а й у встановленні порядку вчинення дій та забезпеченні відносної самостійності тих осіб, які утворюють множинність, у відносинах з протилежною стороною. Тобто таке явище, як множинність осіб, впливає на процес здійснення прав та виконання обов'язків суб'єктами (учасниками) зобов'язання [11, с. 35]. З вищезазначеної тези випливає, що порядок виконання умов договору з множинністю суб'єктного складу формується залежно від виду зобов'язань, в яких він здійснюється. Тому вважаємо за доцільне розглянути види зобов'язань, в яких може бути множинність сторін договору комерційного представництва.

У ст. 541 ЦК України передбачено, що солідарні зобов'язання виникають з умов договору або норм закону, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання. Враховуючи особливості правовідносин договору комерційного представництва, можна припустити, що зобов'язання з множинністю представників та довірителів можуть належати до солідарних. Адже кожному з представників довіритель може надати повноваження на укладення від його імені одного й того ж договору. Окрім цього, виникнення солідарних зобов'язань з множинністю в договорі комерційного представництва впливає зі змісту ст. II-6:110 Модельних правил європейського приватного права («Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR)»), згідно з якою допустимою є множинність представників, кожен з яких уповноважений діяти самостійно [12]. У цьому контексті слушною є позиція І. Б. Новицького, який зазначив, що самостійний характер кожного із солідарних зобов'язань призводить до того, що кожне

з них має у наступному, так би мовити, свою власну долю, яка нерідко відрізняється від долі іншого зобов'язання» [13, с. 208]. Що ж стосується національного законодавства, то норма, яка регулює подібні правовідносини в договорі комерційного представництва, закріплена в абз. 8 ч. 3 ст. 39 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якого у разі, якщо для участі в загальних зборах з'явилося декілька представників акціонера, реєструється той представник, довіреність якому видана пізніше [3].

Застосування множинності у спільних зобов'язаннях договору комерційного представництва пов'язується зі спільним волевиявленням усіх учасників, яке може бути виражене як у спільному підписанні правочинів, так і в підписанні правочинів однією особою, яку було обрано зі складу комерційних представників чи довірителів. У другому випадку таке волевиявлення доцільно зафіксувати в тексті договору комерційного представництва або додаткової угоди до нього. З урахуванням вищезазначеного можна припустити, що застосування множинності в спільних зобов'язаннях може виникнути лише в тих випадках, коли комерційний представник або довіритель є юридичною особою або спільним підприємством. У такому випадку повноваження можуть бути спільними. При цьому варто звернути увагу, що в практичному застосуванні спільних зобов'язань сторони договору комерційного представництва можуть стикнутися з низкою проблем. Зокрема, у разі якщо повноваження є спільними або дублюючими для усіх уповноважених комерційних представників, то саме особа, яку вони представляють, несе весь ризик одночасного вчинення правочину різними представниками [14, с. 135]. Саме тому, на наш погляд, усі спільні права та обов'язки сторін договору комерційного представництва мають бути узгоджені.

Крім солідарних і сумісних зобов'язань, множинність сторін у договорі комерційного представництва може існувати й у часткових зобов'язаннях. Сутність останніх полягає в тому, що вони є самостійними і практично не залежать одне від одного. Наслідки такої самостійності впливають із природи предмета, якому властивий поділ. У досліджуваному договорі поділ предмета можна простежити на прикладі правовідносин, в яких представникам необхідно укласти від імені довірителя не один, а комплекс пов'язаних між собою правочинів, вчинення яких може бути як одночасним, так і таким, що триває протягом певного часу.

З наведеного випливає, що з моменту виникнення множинності з частковими

зобов'язаннями сторонам необхідно погодити між собою: 1) порядок здійснення прав та обов'язків (кому з цих суб'єктів належить виконати конкретний обов'язок; повноваження на здійснення передоручення та залучення помічників; розмір та порядок розподілу оплати за надані послуги та відшкодування фактичних витрат та ін.); 2) можливість заявити заперечення, які були у кожного боржника до кредитора; 3) порядок зміни або відмови від виконання обов'язків одного з боржників або кредиторів; 4) можливість зміни порядку та обсягу відповідальності боржника чи кредитора та ін. Оформлення такого порядку залежатиме від стадії виникнення множинності. Так, під час укладення договору вищезазначений порядок доцільно передбачити в його тексті або додатковій угоді до нього. Якщо ж множинність виникає вже під час виконання договору, то таке узгодження повноважень більш доцільно передбачити в додатковій угоді.

Розглядаючи порушення договору з множинністю сторін, варто звернути увагу на позицію Г. Г. Гриценко, яка підкреслює, що у зобов'язанні, в якому всі або частина боржників мають на меті одержання прибутку і є суб'єктами підприємницької діяльності, вони несуть солідарну відповідальність за його виконання [11, с. 111]. Ми не погоджуємося з вказаними позиціями та вважаємо, що застосування відповідальності залежить не від підприємницького характеру відносин, а від виду зобов'язань.

На наш погляд, наслідки порушення солідарного зобов'язання договору комерційного представництва залежать від виду множинності. Зокрема, у разі прострочення виконання договору комерційного представництва солідарними боржниками (пасивна множинність) кредитор на власний розсуд має право вимагати виконати обов'язки повністю або частково від усіх боржників разом або від будь-кого з них окремо (ч. 1 ст. 543 ЦК України). Водночас у договорах з активною солідарною множинністю кожний кредитор може вимагати від боржника виконати солідарний обов'язок повністю або в тій частині, яка не виконана (ст. 544 ЦК України). У разі змішаної множинності застосовується поєднання наслідків порушення пасивних та активних солідарних зобов'язань. Натомість у часткових зобов'язаннях з активною множинністю кожен із кредиторів має право вимагати від боржника виконання лише в тій частині, яку боржник зобов'язаний виконати. У частковому зобов'язанні з пасивною множинністю кожен боржник зобов'язаний надати кредитору виконання лише в певній частці [6, с. 775].

Окрім цього, необхідно звернути увагу й на розмір та порядок стягнення збитків та неустойки. У цьому контексті, розглядаючи неустойку, ми підтримуємо позицію С. В. Сарбаша та Ю. В. Мици, які зазначають, що розмір неустойки залежить від величини частки кожної зі сторін [5, с. 21; 15, с. 169]. З вищезазначеної позиції випливає, що сторона договору комерційного представництва зобов'язана сплати неустойку лише в тому разі, коли безпосередньо ця особа вчинила правопорушення в частці, яку вона була зобов'язана виконати.

Що ж стосується стягнення збитків, то, на нашу думку, з огляду на особливості досліджуваних правовідносин, підлягає застосуванню усталена позиція, згідно з якою кожний комерційний представник або довіритель несе відповідальність, виходячи з того, якою мірою невиконання ним свого зобов'язання спричинило збитки кредитора [16, с. 734-736].

Висновки

Отже, на основі вищеведеного можемо підсумувати, що в договорі комерційного представництва може бути: активна (множинність довіритель), пасивна (множинність представників) та змішана множинність (комбінація активної та пасивної множинності). Окрім цього, можна виокремити такі види зобов'язань з множинністю суб'єктного складу договору комерційного представництва: солідарні, сумісні та подільні (часткові) зобов'язання.

Поряд із цим з метою здійснення комерційного представництва в будь-якій з вищезазначених форм множинності суб'єктного складу виникає необхідність нормативно-правового закріплення низки гарантій як для довіритель, так і для комерційних представників. Враховуючи вищезазначене, пропонуємо доповнити ст. 243 ЦК пунктом 5, який викласти у такій редакції: «Перед укладенням договору або під час його виконання, з ініціативи представника або довірителя може бути залучено іншого комерційного представника».

Комерційний представник, з яким укладено або буде укладено договір, має право на отримання від підприємців письмового підтвердження про укладення або вже укладений з іншим представником договір. У разі порушення довірительом цього обов'язку комерційний представник (ки) має право розірвати договір в односторонньому порядку».

Таким чином, досліджувана проблематика є актуальною та не вичерпується межами цієї статті, а тому становить предмет подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Гражданское право : в 2-х т. Том II. Полутом 1: учебник / отв. ред. Е. А. Суханов. Москва : Волтерс Клувер, 2004. 704 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 жовтня 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 10.11.2019).
4. Журавлев Н. П. Многосторонние сделки в советском гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 1984. 168 с.
5. Сарбаш С. В. Обязательства с множественностью лиц и особенности их исполнения. Москва : Статут, 2004. 112 с.
6. Аномалії в цивільному праві України : навчально-практичний посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. / за заг. ред. Р. А. Майданика. Київ : Юстініан, 2010. 1008 с.
7. Верес І. Я. Цивільно-правове регулювання комерційного представництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2010. 200 с.
8. Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. В. С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 672 с.
9. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2012. Т. 2. 816 с.
10. Зобов'язальне право: теорія і практика : навчальний посібник для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін. ; за ред. О. В. Дзери. Київ, 1998. 912 с.
11. Гриценко Г. Г. Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2015. 234 с.
12. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition/prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group); ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I–VI. Munich, 2009. 648 p. URL: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf. 3 (дата звернення: 10.11.2019).
13. Новицкий И. Б., Лунц Л. А. Общее учение об обязательствах. Москва : Юрид. л-ра, 1950. 418 с.
14. Алієва С. Е. Проблемні питання інституту представництва в нотаріальному процесі. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2007. № 3. С. 131.
15. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Лисяк Л. С., 2012. С. 141–169.
16. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / под общ. ред. А. Г. Бобковой. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. 1296 с.

The article focuses on the peculiarities of a complex subject matter of the commercial representation agreement. Based on the analysis of the legislation and scientific views, it has been determined that the agreement under the study is characterised by plurality: commercial representatives (active plurality), principals (passive plurality) or mixed plurality (combination of active and passive plurality). In addition, the following types of obligations with plurality have been determined: solidary, joint and several (partial).

Plurality of persons of the studied legal relations is formed based on the common will and interest of several persons in making profits. It has been noted that the need for plurality of commercial representatives and principals may arise both before conclusion of the agreement and during its execution. Moreover, the initiator of the complex subject matter may be a principal or a sales representative who agreed to such involvement with the principal.

Before signing the agreement, the commercial representative shall obtain a written confirmation from the principal that as at the date of signing the agreement, the principal has not entered into any similar agreement with identical powers with another representative. The principal undertakes to perform similar actions with regard to the representative with whom such agreement has already been concluded.

In order to approve all rights and obligations stipulated in the agreement, the parties shall agree upon the following in writing: 1) the procedure for exercising their rights and obligations by the parties; 2) the possibility to state the objections of each debtor against the creditor; 3) amendments or waiver of obligations by one of the debtors or creditors; 4) possibility of changing the procedure and scope of liability of the debtor or creditor, etc.

It has been established that the consequences of violation of solidary obligations under the commercial representation agreement depend on the nature of such obligations. Therefore, within the context of the problem outlined, it is advisable to consider the liability for violation of the terms of agreement according to the rules of the liability that arise for violation of joint and several obligations.

Key words: commercial representation agreement, active plurality, passive plurality, mixed plurality.